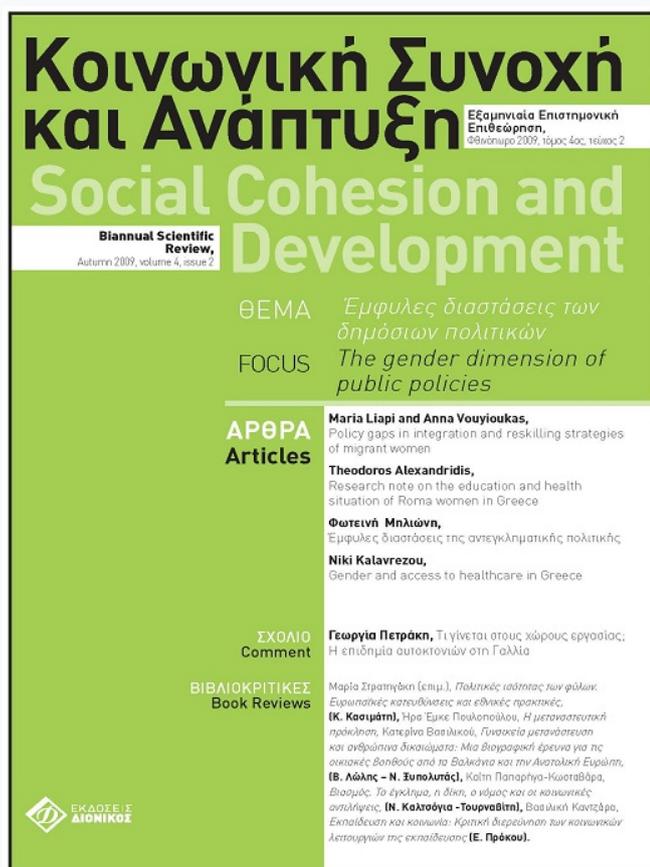

Social Cohesion and Development

Vol 4, No 2 (2009)

The gender dimension of public policies

Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη
Εξαμηνιαίο Επιστημονικό Επιθεώρημα, Φθινόπωρο 2009, τόμος 4ος, τεύχος 2

Social Cohesion and Development
Biannual Scientific Review, Autumn 2009, volume 4, issue 2

ΘΕΜΑ Έμφυλες διαστάσεις των δημόσιων πολιτικών
FOCUS *The gender dimension of public policies*

ΑΡΘΡΑ
Articles

Μαρία Λιαπί and Anna Vougioukas,
 Policy gaps in integration and reskilling strategies of migrant women

Theodoros Alexandridis,
 Research note on the education and health situation of Roma women in Greece

Φωτεινή Μηλιώνη,
 Έμφυλες διαστάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής

Niki Kalavrezou,
 Gender and access to healthcare in Greece

ΣΧΟΛΙΟ
Comment

Γεωργία Πετράκη, Τίγνεται στους χώρους εργασίας; Η επιδημία αυτοκτονιών στη Γαλλία

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ
Book Reviews

Μαρία Στρατηγίδα (επιμ.), *Πολιτικές ιατρικής των φύλων. Εγχειρίδιες κατευθύνσεις και εθνικές πρακτικές*, (Κ. Κοσιμάτη), Ηρά Έμκε Πουλοπούλου, *Η μεταναστευτική πρόκληση*, Κατερίνα Βασιλικού, *Γυναίκες μεταναστεύει και ανδρόγατα δικαιώματα: Μια θεωρητική έρευνα για τις οικιακές βοηθούς από τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη*, (Β. Λώλης - Ν. Σηπολυδάκι), Καίτη Παπαρήγα-Κωσταθώρα, *Βιοσμός. Το έγκλημα, η δικη, ο νόμος και οι κοινωνικές αντιλήψεις*, (Ν. Καλοσύγια - Τουρνοβίτη), Βασιλική Καντζάρο, *Εκπαίδευση και κοινωνία: Κριτική διερεύνηση των κοινωνικών λειτουργιών της εκπαίδευσης* (Ε. Πρόκου).

Gender dimensions of policy against crime

Φωτεινή Α. Μηλιώνη

doi: [10.12681/scad.8915](https://doi.org/10.12681/scad.8915)

Copyright © 2016, Φωτεινή Α. Μηλιώνη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Μηλιώνη Φ. Α. (2016). Gender dimensions of policy against crime. *Social Cohesion and Development*, 4(2), 189–203. <https://doi.org/10.12681/scad.8915>

Έμφυλες διαστάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής

Φωτεινή Α. Μπλιώνη, Νομική Σχολή Αθηνών

Gender dimensions of policy against crime

Foteini Milioni, Athens Law School

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μελέτη αυτή έχει στόχο να καταγράψει τις έμφυλες διαστάσεις της αντεγκλη-ματικής πολιτικής και να αναδείξει, τυχόν, έμφυλες ασυμμε-τότητες και ασυμφωνίες. Ειδικότερα η παρούσα προκειμένου να αναδείξει την έμφυλη ταυτότητα της αντε-γκληματικής πολιτικής ασχολείται με εννοιολογήσεις όπως η γυναικεία εγκληματικό-τητα, η θυματοποίηση των γυναικών και η έμφυλη διάσταση του ποινικού νόμου. Οι χαμηλοί δείκτες της γυναικείας εγκληματικότητας, ο υψηλός κίν-δυνος θυματοποίη-σης των γυναικών, οι διαφο-ρετικές ρυθμίσεις – κάποιων εγκλημάτων- από τον ποινι-κό νόμο με βάση το «φύλο» αποτελούν παράγοντες που καθορίζουν τη χάραξη της αντε-γκληματικής πολιτικής. Έως τώρα η αντεγκλη-ματική πολιτική τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και σε επίπεδο καταστολής δεν ελάμβανε σοβα-ρά υπόψη τον παράγο-ντα «φύλο» με εξαίρεση την πολιτική για τη βία κατά των γυναικών.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Αντεγκληματική πολιτική, φύλο, εγκληματικότητα, θυματοποίηση

ABSTRACT

This article intends to describe gender dimensions of policy against crime. It also aims to demonstrate possible policy differences due to gender. More specifically, with concepts such as female criminality, women's victimization and gender dimension of penal law. The low numbers of female criminality, the high risk of women's victimization, the different law provisions due to gender are factors that indicate the planning of policy against crime. Up to now, policy against crime both in terms of preventive and executive measures) did not take into consideration the gender factor with the exception of policy for violence against women. All these themes are shortly discussed in this article.

KEYWORDS: Policy against crime, gender, criminality, victimization.

1. Γυναικεία Εγκληματικότητα¹

Η γυναικεία εγκληματικότητα αποτελεί ένα μικρό ποσοστό της συνολικής εγκληματικότητας πε-ρίπου το 14% του συνόλου των γνωστών δραστών σύμφωνα με την Αστυνομική Στατιστική της ΕΛ.ΑΣ. Όμως παρουσιάζει μία συνεχή αυξητική τάση. Έχει σχεδόν διπλασιασθεί τα τελευταία 30 χρόνια η δε τάση αυτή είναι μεγαλύτερη από εκείνη που διαγράφει η εγκληματικότητα των ανδρών. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά δεδομένα δε διεκδικούν ελληνική πρωτοτυπία. Ανάλογα ισχύουν και στο εξωτερικό. Για παράδειγμα στη Γαλλία το 1986 το 81,27% των γνωστών δραστών ήταν άνδρες και το 18,73% γυναίκες, στη Γερμανία η κατανομή των εγκλημάτων κατά φύλο ήταν 78,5% άνδρες και 20,5% γυναίκες ενώ, εν γένει, από τις διεθνείς στατιστικές προκύπτει ότι τα τελευταία τριάντα χρόνια ο αριθμός των εγκλημάτων που έχουν διαπραχθεί από γυναίκες έχει αυξηθεί κατά 150%.

Η διαφοροποίηση της γυναικείας εγκληματικότητας δεν είναι μόνον ποσοτική αλλά και ποιοτική. Στην ποιοτική εκτίμηση της γυναικείας εγκληματικότητας ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι παρακάτω συνιστώσες: α) Οι γυναίκες διαπράττουν λιγότερες ανθρωποκτονίες αλλά διαπράττουν κυρίως ληστείες, κλοπές, διαρρήξεις, παραβάσεις του νόμου για τα ναρκωτικά ενώ τελευταία εμπλέκονται συχνότερα σε υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος δηλαδή σε υποθέσεις κυκλωμάτων κλεπταποδοχής και αρχαιοκαπηλίας. Από τα διεθνή στατιστικά δεδομένα προκύπτει ότι οι γυναίκες διαπράττουν το 15% των εγκλημάτων βίας και το 28% των εγκλημάτων κατά της περιουσίας, β) στις ανθρωποκτονίες τα θύματα των γυναικών δραστών είναι διαφορετικά από των ανδρών δραστών αφού είναι κυρίως γνωστά και άτομα του ευρύτερου συγγενικού τους περιβάλλοντος (σύζυγοι, παιδιά, εραστές) και γ) οι μελέτες δείχνουν ότι, ενώ οι περισσότεροι γνωστοί δράστες είναι άνδρες, λιγότερες γυναίκες από τους άνδρες παραδέχονται ότι διέπραξαν οι ίδιες κάποιο αδίκημα.²

Οι ερμηνευτικές υποθέσεις που έχουν διατυπωθεί για την κατανόηση του φαινομένου της γυναικείας εγκληματικότητας ποικίλουν από τις ακραίες βιολογικές έως τις κοινωνιολογικές ή τις φεμινιστικές. Οι βιολογικές προσεγγίσεις απέδωσαν την εγκληματική συμπεριφορά των γυναικών είτε στον αταβισμό είτε σε βιολογικά ένστικτα τα οποία ευθύνονται για τις πρωτόγονες επιθυμίες των νεαρών γυναικών. Η σύγχρονη εγκληματολογία ενασχολούμενη με τη γυναικεία εγκληματικότητα περιορίζεται σε πολύ λίγες κατηγορίες εγκλημάτων οι οποίες έχουν σεξιστικά στερεότυπα (π.χ. συμπεριφορές σχετικές με τη γυναικεία σεξουαλικότητα ή το γυναικείο ψυχισμό κυρίως την υποτιθέμενη έλλειψη ικανότητας ελέγχου των συναισθημάτων τους αποδιδόμενη σε ψυχοπνευματικές ασθένειες, εξάρτηση κ.λ.π). Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις εδράζονται σε έναν συνδυασμό κοινωνικοπολιτισμικών παραγόντων όπως τους μηχανισμούς του κοινωνικού ελέγχου και τις κανονιστικές διαφορές που υπαγορεύονται από το φύλο για την πρότυπη συμπεριφορά.³

Όμως, αυτές οι θεωρητικές υποθέσεις δεν ασχολήθηκαν αμιγώς με το φαινόμενο της γυναικείας εγκληματικότητας. Αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο ενός ευρύτερου εγκληματολογικού προβληματισμού ο οποίος κλήθηκε να ερμηνεύσει παράλληλα με άλλα ζητήματα (όπως το έγκλημα της πόλης, τις υποκοουλτούρες, την παραβατικότητα ανηλίκων) και την εγκληματικότητα των γυναικών. Ως εκ τούτου, η οπτική του φύλου εισάγεται στην εγκληματολογική μελέτη και έρευνα μόλις την τελευταία δεκαετία με την F. Heidensohn (2002) να σχολιάζει εύστοχα ότι από την *Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων* έχουμε περάσει στον *Κόσμο μέσα από τον καθρέφτη* δίνοντας έμφαση σε αναλύσεις οι οποίες εισάγουν μεταβλητές όπως ταυτότητα, εικόνα κλπ.⁴ Με βάση αυτή την οπτική τα ερωτήματα που αφορούν τη γυναικεία εγκληματικότητα αναπλαισιώνονται με άξονες της αναπλαισίωσης τις εννοιολογικές διαφοροποιήσεις θηλυκότητας αρρενωπότητας, την αιτιολόγηση της ανδρικής εγκληματικότητας, την επίδραση του ανδρισμού στην εγκληματικότητα. Στη σύγχρονη εγκληματολογική ανάλυση «το φύλο» αποτελεί σημαντικό παράγοντα. Ειδικότερα, απασχολεί η συμβολή του «φύλου» στην οργάνωση της σύγχρονης ζωής, η αναγνώριση του σημαντικού ρόλου που διαδραματίζουν οι σχέσεις εξουσίας και το περιβάλλον στο οποίο τα παραπάνω αναπτύσσονται.

Σημαντική υπήρξε η συμβολή της φεμινιστικής σκέψης στην εγκληματολογία τόσο σε επίπεδο προσέγγισης του φαινομένου (π.χ η συσχέτιση της εγκληματικότητας των γυναικών με παραδοσιακούς στερεοτυπικούς γυναικείους ρόλους όπως οι κλοπές στα καταστήματα) όσο και σε επίπεδο έρευνας, με την υιοθέτηση ερευνητικών μεθόδων και εργαλείων τα οποία πρώτα χρησιμοποίησε η φεμινιστική έρευνα (π.χ ανάλυση περιεχομένου). Εξάλλου, σημαντική υπήρξε η συμβολή της οπτικής του φύλου στην εγκληματολογία για την ανάδειξη και άλλων πτυχών του φαινομένου. Από αυτή την προσέγγιση προέκυψε αφενός ο συσχετισμός της γυναικείας εγκληματικότητας με παράγοντες όπως ο νόμος, η δικαιοσύνη, η τιμωρία αφετέρου η απομυθοποίηση και αποψυχιατρικοποίηση του φαινομένου γυναίκα – εγκληματίας το οποίο για πολλές δεκαετίες ήταν ταυτόσημο με την ψυχική νόσο.

2. Η γυναίκα θύμα

Παρόλο που η γυναίκα δεν είναι ιδιαίτερα γνωστή ως δράστis είναι πολύ συχνά απαντώμενη ως θύμα εγκληματικών πράξεων. Από όλα τα δεδομένα προκύπτει ότι η γυναίκα είναι θύμα κυρίως εγκλημάτων ενδοοικογενειακής βίας ή εμπορίας και διακίνησης. Η ενδοοικογενειακή βία αποτελεί τη συνθέστερη μορφή βίας κατά των γυναικών. Έρευνες δείχνουν ότι στην Ευρώπη το 98% των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας είναι γυναίκες και ότι η μία στις 5 γυναίκες έχει πέσει θύμα ξυλοδαρμού από το σύζυγο ή το σύντροφό της τουλάχιστον μία φορά. Ανάλογα στην Ελλάδα σε πανελλήνια επιδημιολογική έρευνα επί 1200 γυναικών το 56% των ερωτωμένων γυναικών του δείγματος δήλωσαν ότι δέχονται μερικές φορές ή/ και καταχρηστικές συμπεριφορές του συζύγου/ συντρόφου τους, οι οποίες συνδέονται με τη λεκτική ή και την ψυχολογική βία ενώ ένα μικρότερο ποσοστό, πλην όμως σημαντικό, της τάξης του 3,6% παραδέχτηκε ότι εξαναγκάζεται μερικές φορές ή/και συχνά σε σεξουαλική επαφή.⁵

Επίσης, η εμπορία και διακίνηση γυναικών με σκοπό την εκπόρνευση, τη δουλεμπορία και τη σεξουαλική εκμετάλλευση έχει λάβει ανησυχητικές διαστάσεις και αποτελεί σύγχρονη μάστιγα. Είναι γεγονός ότι η εμπορία ανθρώπων αποτελεί μία κερδοφόρα επιχείρηση. Εκτιμάται ότι αποτελεί την τρίτη μεγαλύτερη «εγκληματική επιχείρηση» μετά την παράνομη εμπορία ναρκωτικών και όπλων. Στην αιτιολογική έκθεση του ν. 3064/2002 για την εμπορία ανθρώπων σημειώνεται χαρακτηριστικά ότι «από τις παράνομες αυτές επιχειρήσεις υπολογίζεται ότι το έτος 2000 προέκυψαν σε παγκόσμιο επίπεδο οικονομικά έσοδα ύψους περίπου 7 δισεκατομμυρίων ευρώ».⁶ Σήμερα παρά το γεγονός ότι πολλά πράγματα έχουν προχωρήσει, όπως η αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου, η αναδιάρθρωση των υπηρεσιών για την υποστήριξη των θυμάτων, η εκπόνηση προγραμμάτων ή δράσεων το φαινόμενο αυτό το οποίο πλήττει κυρίως τις γυναίκες δεν έχει ακόμη αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά. Στα καταληκτικά σχόλια της «Επιτροπής για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών» του ΟΗΕ της 2/2/2007 αφενός εκφράζεται η ικανοποίηση για τα ελληνικά μέτρα κατά της εμπορίας ανθρώπων αφετέρου, όμως, διατυπώνεται ανησυχία για την εμμονή του προβλήματος και την ανεπαρκή εφαρμογή της νομοθεσίας, ιδιαίτερος στους τομείς της πρόληψης, αρωγής των θυμάτων, δίωξης και τιμωρίας των δραστών.⁷ Είναι ενδεικτικό των παραπάνω το γεγονός ότι, σε διάστημα τριών χρόνων, από τους 284 δράστες εγκλημάτων εμπορίας και διακίνησης που συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν πρωτοδίκως, μόνον δύο εκτίουν ποινή φυλάκισης.

Η συσχέτιση εγκληματικότητας και θυματοποίησης είναι αναγκαία και συχνά εμφανίζει την πορεία ενός φαύλου κύκλου με πορεία μεταξύ εγκληματικότητας – θυματοποίησης καθόσον πολλές εγκληματικές συμπεριφορές μπορούν να αποδοθούν σε προγενέστερα βιώματα μακρόχρονης θυματοποίησης. Δεν είναι συμπτωματικό, αλλά μάλλον ενισχυτικό της παραπάνω άποψης, το γεγονός ότι στις ανθρωποκτονίες με δράστis γυναίκα τα θύματα είναι κυρίως άτομα του συγγενικού τους περιβάλλοντος όπως σύζυγος, παιδί, σύντροφος, εν πάση δε περιπτώσει, με την ευρύτερη έννοια άτομο το οποίο είναι «γνωστό» στη δράστis πριν τη διάπραξη του εγκλήματος.⁸ Η απελπισμένη φωνή της συζυγοκτόνου Rosemary συμπυκνώνει στο μεστό της λόγο τα παραπάνω. Η ίδια εξομολογείται: «Η σεξουαλική κακοποίηση ξεκίνησε τα τελευταία δύο χρόνια. Είχε ένα βίντεο. Είχε αρχίσει να βλέπει τρισδιάστατες ταινίες. Ήθελε ζωηρές αναπαραστάσεις. Η σεξουαλική κακοποίηση γινόταν όλο και χειρότερη. Άρχισε να χρησιμοποιεί ξένα αντικείμενα. Χρησιμοποίησε επάνω μου πρωκτικά ένα όπλο. Τη νύχτα που πέθανε (τον σκότωσε η αφηγούμενη) ξέσκισε το νυχτικό μου και άρχισε να με βιάζει και πάλι με το όπλο. Πρώτα με χτύπησε με το πίσω μέρος του όπλου και μετά το χρησιμοποίησε επάνω μου. Με έβριζε, με έβριζε κυδαία... Ευχόμουν να μη ζούσα. Θυμάμαι ότι τον εκλιπαρούσα να τραβήξει τη σκανδάλη, έτσι ώστε να μη χρειάζεται να υποφέρω άλλο. Είπε

ότι αυτό θα ήταν πολύ εύκολο. Μου είπε ότι ήταν πολύ εύκολο».⁹ Η προσφυγή των γυναικών στο έγκλημα αποτελεί μία δύσκολη απόφαση. Όπως υποστηρίζεται (Steffensmeider – Allan: 1998)¹⁰ οι γυναίκες σύζυγοι είναι πολύ πιθανόν να έχουν υπάρξει θύματα από το σύζυγό τους και να στραφούν στο έγκλημα μόνο όταν βρεθούν *σε θανάσιμο κίνδυνο*, αφού έχουν εξαντλήσει κάθε άλλη εναλλακτική διέξοδο. Το παράδειγμα της Αντιγόνης επικαλείται εύστοχα η Ε. Βαρίκα (2000: 377)¹¹ για την ερμηνεία της προσφυγής των γυναικών στο έγκλημα ως μορφή σύγκρουσης με την ιδιωτική τυραννία σημειώνοντας χαρακτηριστικά: «Ο φόνος (με την έννοια της σύγκρουσης) είναι απαραίτητος, αν θέλουμε το συγκεκριμένο και άναρθρο όχι, που αντιπαραθέτουμε στην τυραννία του ιδιωτικού χώρου, να μην εκφυλίζεται σε ηθικοπλαστική καρτερία ή επιθυμία για εξουσία θαμμένη στον οίκο. Αν θέλουμε να μεταφράζεται σε αρχή δικαιοσύνης που διατυπώνεται με τη μορφή: “δεν θα έπρεπε να υφίσταται κανείς τέτοια μεταχείριση”».

3. Το «φύλο» του νόμου

Η γυναίκα για μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν αγνοημένη από το νόμο. Η McKinnon (1991: 241-242) σημειώνει χαρακτηριστικά ότι «αυτοί που έχουν την εξουσία στην αστική κοινωνία, όχι οι γυναίκες, σχεδιάζουν τους κανόνες της και τους θεσμούς της που αποτελούν το status quo.¹² Εκείνοι που έχουν τη δύναμη – συνήθως όχι – οι γυναίκες γράφουν τους καταστατικούς χάρτες, οι οποίοι αποτελούν το πρότυπο των νόμων. ....αλλά ο νόμος...απαιτεί σε μία άνιση κοινωνία ότι πριν τη νομική ισότητα θα υπάρχει κοινωνική ισότητα». Ένα παράδειγμα από την ελληνική νομική πραγματικότητα μπορεί να επιβεβαιώσει «του λόγου το αληθές» της McKinnon. Έως πρόσφατα και μόλις το 2006 με το ν. 3500/06 «Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας και άλλες διατάξεις» ποινικοποιήθηκε ο βιασμός στο γάμο. Μέχρι τότε δεν συνιστούσε ποινικό αδίκημα και ρυθμιζόταν με τις διατάξεις της παράνομης βίας. Από το νομολογιακό υλικό παρουσιάζουμε μία ενδεικτική περίπτωση: «Κατηγορήθη ο σύζυγος κατόπιν εγκλήσεως της συζύγου του, μετά ολιγόμηνον συμβίωσιν από του γάμου των, ότι εσπέραν τινά κραδαίνων τραπεζομαχαιραν υπεχρέωσεν αυτήν εις κατάποσιν υπνωτικού δισκίου, ίνα, καμποτημένη αφ' ενός εκ του φόβου κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητός της, αφετέρου δε εκ της πνύσσεως, καταστή έρμαιον της διαστροφού επιθυμίας του και υποστή παρά φύσιν ασέλγειαν. Το κακουργιοδικεϊον, μετά εμπειριστατωμένην έρευνα της υποθέσεως ήχθη τελικώς εις έκδοσιν λιαν επιεικούς καταδικαστικής αποφάσεως (φυλάκιαις ενός έτους μετά τριετούς αναστολής), ουσιαστικώς υιοθετήσαν την Εισαγγελικήν άποψιν περί του ότι ενταύθα δεν πρόκειται αυτοχρήμα περί εξαναγκασμού εις παρά φύσιν ασέλγειαν κατά τους όρους του αρ. 337 Ποινικού Κώδικα (Π.Κ) αλλά περί παρανόμου βίας του αρ. 330 Π.Κ, εφόσον ως εκ της ακροαματικής διαδικασίας προέκυψεν ούτε η απειλή δια τραπεζομαχαιρας ούτε η χρήσις υπνωτικού ήσαν τα κάμψαντα την βούλησιν της παθούσης μέσα αλλά κυρίως ο φόβος ότι ο σύζυγός της αν αύτη τελικώς δεν ενέδιδε θα την εξεδίωκε της οικίας των και θα διέκοπτε την μετ' αυτής έγγαμον συμβίωσιν.» Ιδιαίτερα δε ενδιαφέρον ως έκφραση των ανταντακλαστικών της εποχής παρουσιάζει ο σχολιασμός της απόφασης «η σύζυγος δεν έχει ούτε νομικήν ούτε ηθικήν υποχρέωσιν να επιτρέψη ασέλγεις πράξεις εις βάρος της αλλά άπαξ τελεσθείσης εις βάρος της το πρώτον και παρά την ρητήν και ανένδοτον άρνησίν της, οπωσδήποτε αποδεικνυομένην ή συναγομένην, δεν νομιζομεν ότι θα ήτο το ποινικόν δικαστήριον το αρμοδιώτερον να κρίνη, να αξιολογήση και να τιμωρήση την επίμεμπτον γενετήσιον συμπεριφοράν του συζύγου την αναγομένην εις την σφάιραν της φυσιολογικής ή της ανωμάλου ικανοποιήσεως του επί του σώματος της συζύγου του, αλλά περισσότερον και κυρίως το πολιτικόν τοιούτον κατόπιν εγέρσεως της σχετικής περί διαζυγίου αγωγής λόγω επελθόντος ισχυρού κλονισμού εις την σχέσιν του γάμου συνεπεία της ανηθίκου ή αντιχριστιανικής ή απολιτίστου

ή απανθρώπου διαγωγής του συζύγου, ουκί όμως και ως δράστου του αδικήματος του άρθρου 337 Π.Κ ή του 330 Π.Κ περί παρανόμου βίας, είτε των 308, 309 και 310 Π.Κ περί απλής, επικινδύνου ή βαρείας σωματικής βλάβης είτε και του 361 Π.Κ περί έργω εξουβρίσεως, δεδομένης της υψηλής σκοπιμότητας όπως τα εν τω κλειστώ οικογενειακά οίκω συμβαίνοντα μη καταστάσει βορά του ακορέστως σκανδοληθούροντος δήμου, δ.α. του διασυρμού της ποινικής δίκης, προεχόντως δημοσίως και προφορικώς διεξαγομένης, καταρρακούσης δε κυριολεκτικώς τον θεσμόν του γάμου, υπό τα καιρέκακα όμματα των εχθρών του».¹³

Ανάλογα η εγκληματικότητα ήταν για χρόνια το αντικείμενο ενασχόλησης των ανδρών. Πρώτος ο H. Mannheim στο βιβλίο του *Comparative Criminology* (1965), υπογράμμισε ότι η εγκληματικότητα ήταν αντικείμενο ενασχόλησης των ανδρών όπως οι νομοθέτες, οι δικαστές, οι αστυνομικοί, οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι και χάραξε την τομή εισάγοντας την παράμετρο δράστης/ις στη μελέτη του εγκληματικού φαινομένου.¹⁴ Είναι, επίσης, γεγονός ότι η εγκληματολογία όταν ασχολείται με τη μελέτη του εγκληματικού φαινομένου εισάγει λίγες φορές την παράμετρο «φύλο» και συνήθως, είτε για να μελετήσει τη γυναίκα ως δράστιδα εγκλημάτων είτε για να μελετήσει συγκεκριμένες συμπεριφορές με εγκληματολογικό ενδιαφέρον οι οποίες συνδέονται κυρίως με τη σεξουαλικότητα των γυναικών (όπως η πορνεία, η ψυχική ασθένεια κλπ). Το «φύλο» θα πρέπει να διατρέχει ως θεωρητική και ερευνητική παράμετρος όλα τα δεδομένα εγκληματολογικού ενδιαφέροντος γεγονός που σημαίνει ότι ακόμη και έρευνες οι οποίες εστιάζουν στη μελέτη του ανδρικού πληθυσμού θα πρέπει να εισάγουν και να αναλύουν την παράμετρο «φύλο».

Ως εκ τούτου, η αντεγκληματική πολιτική θα πρέπει να επικεντρώσει σε πολιτικές στην οποία η γυναίκα δράστις / θύμα αποτελούν ιδιαίτερη κατηγορία. Αυτό δε σημαίνει ότι θα διευκολυνθούν διχοτομήσεις τύπου άνδρας / γυναίκα δράστις / θύμα αλλά, ότι οι αντιστιξεις αυτές με το ειδικό βάρος που συνεπάγονται θα οδηγήσουν, στην καλύτερη και αποτελεσματικότερη χάραξη μίας αντεγκληματικής πολιτικής. Η μελέτη των ιδιαιτεροτήτων του δρώντος υποκειμένου αλλά και των συνθηκών της δραστηριοποίησής του στο πλαίσιο της εξατομικευμένης προσέγγισης και της πολυπαραγοντικής παρέμβασης θα αναδείξουν πτυχές πολιτικής οι οποίες θα ανταποκρίνονται καλύτερα στους όρους του συγκεκριμένου δρώντος υποκειμένου.

Η αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών συμπαρασύρει το νομικό πλαίσιο υπαγορεύοντας τη συμπόρευσή του με τις ισχύουσες κάθε φορά κοινωνικές συνθήκες. Σε όρους αντεγκληματικής πολιτικής αυτό ερμηνεύεται ως εγκληματοποίηση ή απεγκληματοποίηση κάποιων συμπεριφορών. Ως εκ τούτου, συμπεριφορές οι οποίες άλλοτε θεωρούνταν εγκληματικές μπορεί να αναχθούν εκτός της σφαίρας ρύθμισης του ποινικού δικαίου ενώ άλλες οι οποίες κάποτε δεν είχαν ποινικές διαστάσεις σε άλλη χρονική στιγμή αποκτούν ειδικό ποινικό βάρος. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο του ελληνικού ποινικού νόμου εγκλήματα όπως η μοιχεία απεγκληματοποιήθηκαν ενώ άλλες συμπεριφορές όπως η τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης ή ο βιασμός στο γάμο εγκληματοποιήθηκαν υπό την πίεση των κοινωνικών συνθηκών ή των κοινωνικών κινήματων (πχ του φεμινιστικού).

Στο ποινικό μας δίκαιο δε δίνεται ο ορισμός του «άνδρα» και της «γυναίκας» αλλά όπως υποστηρίζεται (Συκιώτου, 2008) ο ποινικός νομοθέτης δέχεται τη βιολογικά οριζόμενη έννοια του φύλου.¹⁵ Η σημερινή κοινωνική πραγματικότητα (με τις δυνατότητες της ιατρικής επιστήμης για αλλαγή φύλου κλπ) οδηγεί στον αναπροσδιορισμό των βιολογικών κριτηρίων με την θεωρία να κινείται προς τη σφαίρα της «κοινωνικής καταγραφής». Σύμφωνα με αυτή θεωρούνται επίσημα ως άνδρες ή γυναίκες όσοι έχουν υποστεί αλλαγή φύλου και έχουν ακολουθήσει τη νόμιμη διαδικασία αλλαγής της νομικής τους ταυτότητας. (Συμεωνίδου – Καστανίδου, 2006).¹⁶

Τα περισσότερα εγκλήματα είναι «άφυλα» χωρίς ιδιαίτερη αναφορά στο φύλο του δράστη ή του θύματος. Η συνήθης γραμματική διατύπωση του νόμου γίνεται με τη χρήση της αόριστης αντωνυμίας

ας όποιος. Παρά τον άφυλο χαρακτήρα του ποινικού δικαίου δεν υπάρχει αμφιβολία ότι υπάρχουν διατάξεις με έμφυλο χαρακτήρα που στηρίζονται στη βιολογική έννοια του φύλου. Οι διατάξεις αυτές έχουν έμφυλη διάσταση είτε σαφώς (κατά τη διατύπωση του νόμου: μητέρα, γυναίκα, άνδρας) είτε εμμέσως δηλαδή αυτή προκύπτει από την κοινωνική τους εφαρμογή (όπως οι διατάξεις οι οποίες χρησιμοποιούν την αόριστη ανωνυμία «όποιος» αλλά από την περιγραφή του αδικήματος προκύπτει ότι αυτό αφορά άνδρα ή γυναίκα). Για παράδειγμα η παιδοκτονία είναι έγκλημα με αποκλειστικό δράστη τη γυναίκα ενώ άλλα εγκλήματα, όπως τα εκκλησιαστικά ή τα σχετικά με τη στρατιωτική υπηρεσία, έχουν αποκλειστικό δράστη άνδρα (αφού δεν υπάρχουν άνδρες κληρικοί).

Το φύλο ως κοινωνική κατασκευή πλέον, ανιχνεύεται αργότερα και αποτελεί ιδιαίτερη παράμετρο ρύθμισης κάποιων συμπεριφορών. Για παράδειγμα, ο έλληνας νομοθέτης ανήγαγε ορισμένες συμπεριφορές στη σφαίρα της ρύθμισής τους από το ποινικό δίκαιο με βάση το φύλο. Έτσι ο βιασμός έως την τελευταία εικοσαετία κατά τον ποινικό νόμο τελούσαν αποκλειστικά σε βάρος της γυναίκας και μόνον μετά το ν. 1419/1984 είναι έγκλημα με άφυλο χαρακτήρα. Όμως η νομική ρύθμιση δεν αρκεί. Εξυπακούεται ότι θα πρέπει να συνοδεύεται από ανάλογες αλλαγές σε αντιλήψεις και στερεοτυπικές ιδεολογίες του κοινωνικού συνόλου. Σε ενίσχυση των παραπάνω και με αφορμή το παράδειγμα του βιασμού, από την ανάγνωση του νομολογιακού υλικού διαπιστώνεται ότι παρά την εικοσαετή και πλέον ρύθμιση του βιασμού ως εγκλήματος κατά της γενετήσιας ελευθερίας και όχι κατά των ηθών, όπως ήταν στο παρελθόν, ακόμη η νομολογία αιτιολογεί το έγκλημα του βιασμού προσφεύγοντας συχνά στην *αξιολογική νομική έννοια των ηθών*.

Παραταύτα ακόμη και σήμερα, υπάρχουν διατάξεις οι οποίες απηχούν ανδροκρατικές αντιλήψεις. Ειδικότερα, οι διατάξεις που ρυθμίζουν τα εγκλήματα της απατηλής επίτευξης συνουσίας αλλά και της ακούσιας απαγωγής με σκοπό το γάμο συναρτούν τη συνουσία με το γάμο. Συγκεκριμένα, το αρ. 341 Π.Κ για την απατηλή επίτευξη συνουσίας ορίζει ότι «όποιος επιτύχει να έλθει σε συνουσία με γυναίκα προκαλώντας ή χρησιμοποιώντας πλάνη εξαιτίας της οποίας η παθούσα θεώρησε ότι η συνουσία πραγματοποιήθηκε σε γάμο» ενώ το αρ. 327 Π.Κ για την ακούσια απαγωγή προβλέπει ότι «όποιος με σκοπό το γάμο ή την ακολασία απάγει ή κατακρατεί παράνομα γυναίκα χωρίς τη θέλησή της ή γυναίκα που έχει διαταραγμένη νόση ή είναι ανίκανη να αντισταθεί λόγω απώλειας της συνείδησης ή διανοητικής ατέλειας ή για άλλο λόγο». Επίσης οι διατάξεις που ρυθμίζουν την εκμετάλλευση πόρνης προστατεύουν τον άνδρα του οποίου καταρρακώνεται ο ανδρισμός με τη συντήρησή του από πορνικά κέρδη ενώ με άλλες διατάξεις ο νομοθέτης τιμωρεί την εκπόρνευση των ανδρών. Παρά το γεγονός ότι το «φύλο» έχει αναχθεί σε παράγοντα εκσυγχρονισμού του δικαίου, ακόμη, δεν έχουμε φθάσει σε επίπεδο τέτοιο ώστε να μπορούμε να κάνουμε λόγο για την πλήρη εμφυλοποίησή του.

4. Έμφυλες πολιτικές για τα θύματα εγκλημάτων

Σε θεσμικό πλαίσιο η αντεγκληματική πολιτική δεν έχει χαράξει ειδικό πλαίσιο για τη γυναίκα. Όμως, υπάρχουν ιδιαίτερα μέτρα και πολιτικές για τη γυναίκα οι οποίες θα μπορούσαν να ενταχθούν στο πλαίσιο του σχεδιασμού μίας έμφυλης αντεγκληματικής πολιτικής. Ως εκ τούτου, σε επίπεδο αποκατάστασης γυναικών θυμάτων βίας τα επίσημα θεσμικά μέτρα τα οποία θα μπορούσαν να ενταχθούν σε αυτό το πλαίσιο αφορούν είτε τις δράσεις πολιτικού χαρακτήρα είτε την παροχή υπηρεσιών. Σε Εθνικό επίπεδο σχεδιασμού το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών συναρτάται με τις Εθνικές Προτεραιότητες Πολιτικής και Αξόνων Δράσης των φύλων της περιόδου 2004 - 2008 ενώ τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας αποτελούν ομάδα προτεραιότητας και εντάσσονται σε διάφορες πρωτοβουλίες και προγράμματα όπως είναι οι «Ολοκληρω-

μένες Παρεμβάσεις υπέρ των γυναικών», οι «Βασικές Προτεραιότητες Ανάπτυξης 2007-2013» και άλλα ανάλογο περιεχομένου. Τέλος, η αξιολόγηση της προόδου της εθνικής πολιτικής σε αυτόν τον τομέα πραγματοποιείται με βάση τους ευρωπαϊκούς δείκτες της Δανικής Προεδρίας.¹⁷ Σε εθνικό επίπεδο ο έλεγχος της προόδου και της ανταποκρισιμότητας των πολιτικών κατά της ενδοοικογενειακής βίας ασκείται από το Εθνικό Παρατηρητήριο για τον έλεγχο της προόδου στον τομέα του αγώνα της βίας κατά των γυναικών.¹⁸

Η παροχή υπηρεσιών σε γυναίκες θύματα βίας σε θεσμικό επίπεδο υλοποιείται από τα Κέντρα Υποδοχής για τη βία κατά των γυναικών της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και τα Συμβουλευτικά Κέντρα του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας, τον Ξενώνα του Δήμου Αθηναίων, τις υπηρεσίες του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης και τα Γραφεία Ισότητας του Δήμου Αθηναίων. Οι φορείς αυτοί φαίνεται να έχουν εξειδικευμένο χαρακτήρα χρειάζεται, όμως, η ενίσχυσή τους και η αναβάθμισή τους σε επίπεδο υποδομής και ανθρώπινου δυναμικού προκειμένου να ανταποκριθούν στην πολυδιάσταση και την μεταβλητότητα των όρων του φαινομένου.¹⁹

Ανάλογα ισχύουν και για τις γυναίκες θύματα εμπορίας και διακίνησης. Για την αποτελεσματική αντεγκληματική πολιτική απαιτείται η δημιουργία εξειδικευμένων Κέντρων, ειδικών αστυνομικών τμημάτων επιφορτισμένων με την έρευνα και την καταπολέμηση εγκλημάτων βίας στελεχωμένων με ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό αλλά και εξοπλισμένων με όλα τα μέσα για τη διασφάλιση συνθηκών ανάκρισης φιλικών προς το θύμα οι οποίες θα ελαχιστοποιούν τις παρεπόμενες συνέπειες της διαδικασίας της ανάκρισης, η ανάληψη των υποθέσεων σωματεμπορίας από ειδικούς δικαστές, η ίδρυση εθνικού οργανισμού με αρμοδιότητα το σχεδιασμό και την παρακολούθηση των δράσεων σε θέματα εμπορίας αλλά και το συντονισμό των αρμοδίων υπηρεσιών. Επίσης, συνιστάται η εκπόνηση ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης το οποίο θα επικεντρώνεται στην πρόληψη, προστασία και υποστήριξη των θυμάτων, την εθελοντική επιστροφή και ενσωμάτωσή τους στις χώρες προορισμού, την ενίσχυση των προβλεπόμενων μέτρων από τη νομοθεσία για τη σωματεμπορία, τον καθορισμό των αρμοδιοτήτων των αρμοδίων φορέων. Σε άλλες χώρες του εξωτερικού έχουν δημιουργηθεί Περιφερειακά Γραφεία Παρακολούθησης θεμάτων σωματεμπορίας όπως στην Ιταλία, στη Γερμανία έχουν συσταθεί επιτροπές και στη Σουηδία υλοποιείται Εθνικό Σχέδιο Δράσης του Εθνικού Γραφείου Ανακρίσεων.

Εμφυλες πολιτικές για δράστες εγκλημάτων. Η αντεγκληματική πολιτική περιλαμβάνει τους όρους και τους κανόνες της σωφρονιστικής πολιτικής και ειδικότερα την πρόβλεψη και το σχεδιασμό ειδικών μέτρων και πολιτικών για τη γυναίκα. Οι πολιτικές αυτές αφορούν αφενός το ποινικό οπλοστάσιο και την εφαρμοσιμότητά στη γυναίκα και αφετέρου το καθεστώς κράτησης και αποκατάστασης των γυναικών.

Η πρώτη παράμετρος κινείται γύρω από ζητήματα εφαρμογής εναλλακτικών ποινών ειδικά για τη γυναίκα μητέρα. Η έκθεση της Επιτροπής Δικαιωμάτων γυναικών και φύλων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την ιδιαιτερότητα της θέσης των φυλακισμένων γυναικών και τον αντίκτυπο της φυλάκισης των γονέων στην κοινωνική και οικογενειακή ζωή [2007/2116 (INI)] συνιστά αντί της φυλάκισης να προτιμώνται οι εναλλακτικές ποινές, και ειδικότερα λύσεις με τις οποίες διατηρείται η επαφή με την κοινωνία, ιδίως για τις μητέρες, εφόσον ο κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια από την εκτιμώμενη ποινή είναι περιορισμένος, στο βαθμό που η φυλάκισή τους μπορεί να διαταράξει σημαντικά την οικογενειακή ζωή.

Η δεύτερη παράμετρος στρέφεται γύρω από την προβληματική που αφορά τη σχέση της γυναίκας με τη φυλακή και ειδικότερα ερωτήματα τύπου: τα σωφρονιστικά καταστήματα για τις γυναίκες πρέπει να έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, οι γυναίκες κρατούμενες επειδή είναι αριθμητικά λιγότερες έχουν τη θέση που τους αναλογεί στο σωφρονιστικό σύστημα, οι γυναίκες αντιδρούν διαφορετικά στα δεινά της φυλάκισης, δηλ. ο πόνος της φυλάκισης είναι μεγαλύτερος για τις γυναίκες κρατούμενες.

Η ιστορική αναδρομή των σωφρονιστικών καταστημάτων δείχνει ότι τα σωφρονιστικά καταστήματα για τις γυναίκες κρατούμενες σχεδιάζονται με γνώμονα την αναμόρφωση της «ανθηκού γυναικός» και τις αρχές της φροντίδας της γυναίκας κρατούμενης. Επίσης, άλλη σημαντική παράμετρος αποτελεί η αναπαραγωγική φύση της γυναίκας και οι επικρατούσες σε παλαιότερες εποχές θεωρητικές απόψεις περί σωματικής και ηθικής κατωτερότητας της γυναίκας δράστιδας εγκληματικών πράξεων. Ως εκ τούτου, τα καταστήματα επεφύλασσαν στις γυναίκες κρατούμενες ιδιαίτερα καταπιεστικά καθεστώτα και προγράμματα με στόχο της συγκράτησής τους από την ανηθικότητα. Με αυτό τον τρόπο εκπληρώνονταν οι προσδοκίες του ποινικού συστήματος το οποίο θεωρούσε σχεδόν ταυτόσημη την εγκληματική συμπεριφορά της γυναίκας με την ανηθικότητα.

Η ελληνική κινηματογραφική ταινία «ΣΤΕΦΑΝΙΑ» αποτελεί χαρακτηριστική σύνοψη του παραπάνω προβληματισμού. Οι όροι ανάλυσης οι οποίοι τίθενται από τη μελετητήρια Ε. Στεφανή παρά το γεγονός ότι αναφέρονται σε κινηματογραφική ταινία²⁰ θα μπορούσαν να αναφέρονται σε όρους επιστημονικής ανάλυσης της σωφρονιστικής προβληματικής και πραγματικότητας. Οι παράμετροι αυτοί συνοψίζονται στο τετράπτυχο η φυλακή ως τόπος συνεχούς σεξουαλικής δραστηριότητας, ως προστάτιδα της γυναίκας από τον εαυτό της, ως τόπος αναμόρφωσης της γυναίκας, ως συμβολικός τρόπος τιμωρίας της γυναικείας σεξουαλικότητας, ως χώρος – νοσοκομείο – πεδίο αποπροσανατολισμού του θεατή από την κοινωνική τους πραγματικότητα.²¹

Η φυλακή προκαλεί τον ίδιο πόνο στις γυναίκες και τους άνδρες. Οι κρατούμενοι άνδρες και γυναίκες αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα όπως προβλήματα υγείας. Ο Γάλλος γιατρός των φυλακών Daniel Goinin περιγράφει περίπου το ένα τέταρτο αυτών που μπαίνει φυλακή, από τις πρώτες κιόλας ημέρες υποφέρει από ιλιγγους, η όσφρηση αρχικά παρουσιάζει σύγχυση και στη συνέχεια εκμηδενίζεται στο 30% των φυλακισμένων τους τέσσερις πρώτους μήνες, το ένα τρίτο αυτών που έρχονται από την κατάσταση ελευθερίας παρουσιάζει επιδεινώση της όρασης και με τον καιρό αυτή μετατρέπεται σε μυωπική σκιά διότι το βλέμμα χάνει προοδευτικά τη λειτουργία υποστήριξης του λόγου, το μάτι δεν συντονίζεται πια με το στόμα το 60% των έγκλειστων, τους πρώτους οκτώ μήνες, πάσχει από διαταραχές της ακοής λόγω ενοχλητικής υπερευαισθησίας το 60% από τις πρώτες κιόλας μέρες πάσχει από μια αίσθηση ατονίας ενώ το 28% υποφέρει από αίσθηση κρύου ακόμη και τους καλοκαιρινούς μήνες.²² Όμως, παρά το γεγονός ότι οι κρατούμενοι και των δύο φύλων αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα κατά τη διάρκεια της κράτησής τους υπάρχει διαφορά ως προς τη φύση, την ένταση και τον πολυπαραγοντικό χαρακτήρα των προβλημάτων. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι οι γυναίκες κρατούμενες κατά τη διάρκεια της κράτησής τους είναι πολύ πιθανόν να μη λάβουν ποιοτική μόρφωση ή εργασιακές ευκαιρίες ανάλογες με τους άνδρες ως αποτέλεσμα μία ευρύτερης πολιτικής η οποία θεωρεί τις γυναίκες διπλά παρεκκλίνουσες που χρειάζονται επιπλέον πίεση για να συμμορφωθούν και να αναμορφωθούν. Επίσης, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το παρελθόν της γυναίκας κρατούμενης (θύμα κακοποίησης από το σύζυγο ή σύντροφό της), η εξάρτησή της από τις ουσίες αλλά και η μεγάλη χρήση ηρεμιστικών κατά τη διάρκεια της κράτησής της.

Ως συνέπεια των παραπάνω, μία σωφρονιστική πολιτική με γνώμονα τη γυναίκα θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της σε επίπεδο σχεδιασμού τα παρακάτω χαρακτηριστικά: τους χαμηλούς δείκτες που καταγράφει η γυναικεία εγκληματικότητα, την ποιοτική διαφοροποίηση των εγκλημάτων που διαπράττουν οι γυναίκες, το ρόλο των γυναικών ως παροχών φροντίδας και κατά συνέπεια το υψηλό κόστος της φυλάκισης των γυναικών, το ιστορικό των ψυχιατρικών ασθενειών και προηγούμενων κακοποιήσεων των γυναικών. Η δε πολιτική, σε όρους εφαρμογής, θα πρέπει να εστιάζει κυρίως την προσοχή της στους παρακάτω άξονες: την εγγύτητα του καταστήματος κράτησης και του τόπου διαμονής των γυναικών, το μέγεθος των καταστημάτων, την ασφάλειά τους, τις ειδικότερες συν-

θήκες για τις μητέρες κρατούμενες με παιδιά, το επισκεπτήριο, την υγειονομική περίθαλψη, την αρχιτεκτονική των φυλακών, το κόστος της κράτησης και το καθεστώς κράτησης των γυναικών. Μάλιστα η Ευρωπαϊκή Ένωση καλεί τα κράτη μέλη να ενσωματώσουν τη διάσταση της ισότητας ανδρών και γυναικών με τους εξής τρόπους α) ενσωματώνοντας τη διάσταση του φύλου στη συγκέντρωση στοιχείων σε όλους τους τομείς όπου τούτο είναι εφικτό/προκειμένου να καταδειχθούν τα προβλήματα και οι ανάγκες των γυναικών, β) δημιουργώντας σε κάθε κράτος επιτροπή μελέτης και συστήματα μόνιμης διαμεσολάβησης για την ουσιαστική παρακολούθηση των συνθηκών κράτησης προκειμένου να αποκαλυφθούν και να διορθωθούν οι παράγοντες διάκρισης που εξακολουθούν να πλήττουν τις γυναίκες στο σωφρονιστικό σύστημα και γ) ανακινώντας το θέμα των αναγκών των κρατουμένων γυναικών στο πλαίσιο τοπικών, περιφερειακών και εθνικών συζητήσεων προκειμένου να υποστηριχθεί η έγκριση θετικών μέτρων σχετικά με τους κοινωνικούς πόρους, τις συνθήκες στέγασης, την εκπαίδευση κλπ.²³

Ας μεταφερθούμε στους όρους της ελληνικής πραγματικότητας. Στη χώρα μας οι γυναίκες κρατούνται στο Τμήμα Γυναικών του Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού και στο νέο Κατάστημα Κράτησης γυναικών στον Ελαιώνα Θηβών ενώ κάποιες γυναίκες (κυρίως υπόδικες ή υπό απέλαση) κρατούνται σε παραρτήματα των φυλακών Διαβατών Θεσσαλονίκης και Νεάπολης Κρήτης.²⁴ Στο νέο κατάστημα στον Ελαιώνα Θηβών κρατούνται: οι ενήλικες γυναίκες κατόδικες, οι ενήλικες γυναίκες υπόδικες ή κατόδικες με τα ανήλικα παιδιά τους, οι ανήλικες υπόδικες ή κατόδικες. Η ίδρυση του νέου καταστήματος κράτησης μπορεί να θεωρηθεί ως ένα βήμα πολιτισμού στις συνθήκες κράτησης των γυναικών. Όμως, όπως έχει αποδείξει η διεθνής εμπειρία, η κατασκευή μόνον νέων κτιριακών μονάδων δεν αρκεί. Απαιτείται μία καλά σχεδιασμένη πολιτική η οποία να ανταποκρίνεται στα παραπάνω υποδεικνυόμενα κριτήρια. Όντως, ο μεστός λόγος του κρατούμενου στις τελευταίες κινητοποιήσεις αποδεικνύει του λόγου το αληθές. «Είμαστε άνθρωποι – κρατούμενοι. Άνθρωποι, λεω».. «Δεν θέλουμε νέες φυλακές – ξενοδοχεία για να περάσουμε άνετα εκεί. Επιλέγουμε να ζήσουμε όσο λιγότερο γίνεται στη φυλακή».²⁵ Σε ανάλογο μήκος κύματος και η καταγγελία της Αφροδίτης, κρατούμενης στον Ελαιώνα Θηβών η οποία χαρακτηριστικά καταγγέλλει: «Τα πράγματα είναι πολύ χειρότερα για μας στη θήβα από ό, τι ήταν στον Κορυδαλλό. Κατ' αρχάς δεν έχουμε ζεστό νερό. Αναγκαστήσαμε να πλενόμαστε με κρύο. Μετά, άντε και κρύωσες: δεν υπάρχουν γιατροί. Πριν από λίγες μέρες είχαν κρυώσει όλες οι κρατούμενες... Ούτε κελιά δεν έχουμε. Ζούμε όλες σε θαλάμους οκτώ μέχρι δεκαεπτά ατόμων. Για σκεφτείτε μια μεγάλη γυναίκα ή ισοβίτισσα να πρέπει να μένει με τόσους ανθρώπους μαζί. Ή μια εργαζόμενη να θέλει να κοιμηθεί νωρίς... Όμως το πιο μεγάλο πρόβλημα είναι ότι είμαστε μακριά από την πόλη. Και δεν έχουμε συχνό επισκεπτήριο από τους συγγενείς μας ή από τους δικηγόρους μας...»²⁶

Οι γυναίκες οι οποίες κρατούνται στις ελληνικές φυλακές αποτελούν έναν μικρό πληθυσμό του συνολικού πληθυσμού των κρατουμένων των ελληνικών φυλακών. Τον Οκτώβριο του 2008 κρατούνταν 744 γυναίκες έναντι των 12192 κρατουμένων. Αυτό δεν αποτελεί ελληνική πρωτοτυπία. Σε διεθνές επίπεδο οι γυναίκες κρατούμενες αποτελούν έναν πολύ μικρό πληθυσμό του συνολικού αριθμού των κρατουμένων. Ο αριθμός αυτός κυμαίνεται από 3,7% στη Γαλλία έως το 9,1% στις ΗΠΑ. Ειδικότερα στην Αγγλία επί συνόλου 82.180 κρατουμένων οι γυναίκες κρατούμενες είναι μόλις 4.433, στη Γαλλία επί συνολικού αριθμού 56.279 κρατουμένων οι γυναίκες ανέρχονται 2.082 ενώ στη Φιλανδία οι 252 γυναίκες αντιστοιχούν σε συνολικό αριθμό 3.595 κρατουμένων.²⁷ Η διακύμανση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί με αναγωγή αφενός στις στάσεις αφετέρου στις εθνικές πολιτικές για τη γυναίκα δράσιδα κάποιες από τις οποίες προβλέπουν πιο επιφυλακτική χρήση χρήση της φυλάκισης για τις γυναίκες από ότι για τους άνδρες.

Η ελληνίδα κρατούμενη είναι κατά μέσο όρο ηλικίας έως 37 χρονών γεννημένη κυρίως σε αστικά κέντρα. Το 40% περίπου των γυναικών είναι παντρεμένες ενώ η συντριπτική τους πλειονότητα (68%) μητέρες κατά μέσο όρο 2 ανήλικων παιδιών τα οποία βρίσκονται στην εφηβική και μετεφηβική ηλικία. Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών εμφανίζει μεγάλη ανομοιογένεια με το 26,7% των γυναικών να είναι αγράμματες –ποσοστό τριπλάσιο του αντίστοιχου αριθμού των γραμμάτων γυναικών του γενικού πληθυσμού– ενώ στα επόμενα στάδια της εκπαίδευσης δεν παρατηρούνται σημαντικές αποκλίσεις από τη μέση ελληνίδα γυναίκα. Η γυναίκα κρατούμενη πριν τον εγκλεισμό της απασχολούνταν κυρίως ως ελεύθερη επαγγελματίας ενώ ποσοστό της τάξης του 25% ήταν άνεργη ή ασχολούνταν με οικιακές εργασίες. Η γυναίκα κρατούμενη κρατείται κατά μέσο όρο 22,6 μήνες με καταδικαστική απόφαση δικαστηρίου κυρίως για ανθρωποκτονία από πρόθεση (25,2%), και για παράβαση του νόμου για τα ναρκωτικά (13,5%) ενώ σε μικρότερα ποσοστά είναι οι κατάδικες για υπεξαίρεσεις (4,9%), απάτες σε βάρος του Δημοσίου (2,9%), ακάλυπτες επιταγές (5,9%). Οι περισσότερες γυναίκες δηλώνουν ότι ωθήθηκαν στην εγκληματική πράξη από συναισθηματικούς ή οικογενειακούς λόγους ή γιατί προϋπήρξαν θύματα κακοποίησης όπως επίσης ότι το αδίκημά τους το έκαναν υπό την επίδραση ναρκωτικών ουσιών ή για την απόκτησή τους.²⁸

Για την υποστήριξη των γυναικών που έχουν βρεθεί στο έσχατο στάδιο του κατασταλτικού μηχανισμού δηλ. των κρατουμένων και των αποφυλακισμένων γυναικών υπάρχουν ιδιαίτερες προβλέψεις και ρυθμίσεις. Κατ' αρχάς ο ίδιος ο Σωφρονιστικός μας Κώδικας περιλαμβάνει ξεχωριστές διατάξεις για τη γυναίκα κρατούμενη. Απαγορεύει τη δυσμενή διακριτική μεταχείριση των κρατουμένων, ιδίως εκείνη που βασίζεται στη φυλή, το χρώμα, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, το θρήσκευμα, την περιουσία ή τις ιδεολογικές πεποιθήσεις (N.2776/99 αρ. 3). Επίσης προβλέπει τη διαβίωση των γυναικών κρατουμένων σε ειδικά καταστήματα κράτησης γυναικών ή σε ιδιαίτερα τμήματα άλλων καταστημάτων ενώ ειδικός χώρος του καταστήματος προορίζεται για τη διαβίωση μητέρων που έχουν μαζί τα παιδιά τους ηλικίας μέχρι 3 ετών οι οποίες κρατούνται σε κατάλληλα διαρρυθμισμένα ατομικά κελιά, χωρητικότητας 40 κυβικών μέτρων (N. 2776/99 αρ. 3 και αρ. 21). Τέλος, προβλέπει ότι η νεοεισαγόμενη κρατούμενη υποβάλλεται πάντα σε έρευνα από δύο υπαλλήλους του ίδιου φύλου (αρ. 23 N. 2776/99).

Όμως, παρόλες τις ειδικές προβλέψεις του Σωφρονιστικού Κώδικα, η πραγματικότητα είναι θλιβερή για τις γυναίκες κρατούμενες που διαβιώνουν σε ασφυκτικές συνθήκες, χωρίς ιδιαίτερες εγγυήσεις υγιεινής και καθαριότητας, με ελλιπή ιατροφαρμακευτική κάλυψη και πολύ λίγες ευκαιρίες εργασίας και κατάρτισης και άρα διαφυγής από την παρανομία. Ο πρόσφατος ενδοσωματικός έλεγχος κρατούμενης, η καταγγελία του και ο θάνατος της κρατούμενης ανακίνησε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. «Αν η σεξουαλική παρενόχληση είναι αδίκημα, τότε τι συνιστά ο αυθαίρετος ενδοσωματικός έλεγχος και για να λέμε τα πράγματα με το αποκρουστικό όνομά τους, η κολπική εξέταση; Και μάλιστα όχι από γιατρό αλλά από υπαλλήλους ανθρωποφύλακες. Η γύμνωση μπροστά σε αγνώστους και το ψηλάφισμα των γεννητικών σου οργάνων. Και στη συνέχεια η απομόνωση ...Που συμβαίνουν όλα αυτά; Στο ελληνικό Γκουαντάναμο: τις γυναικείες φυλακές».²⁹ Το ζήτημα του ελέγχου -ο οποίος είναι παράνομος σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αφού συνιστά παραβίαση των άρθρων 3, 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου– είναι ζωντανό, η Κ.Γ., όμως, η οποία ανακίνησε το θέμα βρέθηκε νεκρή. Βέβαια το αίτημά της για την κατάργηση του κολπικού ελέγχου παραμένει ζωντανό και επίκαιρο.

Η συμπιλίωση μητρότητας και κράτησης είναι ιδιαίτερα δύσκολη στην ελληνική σωφρονιστική πραγματικότητα. Το νόμισμα μητέρα και εγκλεισμός έχει μεν δύο όψεις τη μητέρα με το νήπιο στη φυλακή και τη μητέρα με το παιδί εκτός φυλακής αλλά το ίδιο αποτέλεσμα τον κλονισμό της σχέσης μητέρας παιδιού. Οι ανησυχίες είναι πολλές και συνήθως αποτυπώνονται

στα παρακάτω ερωτήματα: Είναι κατάλληλος ο χώρος της φυλακής για να μεγαλώσει ένα παιδί έως την ηλικία των τριών ετών, Μετά την ηλικία αυτή πόσο εύκολος είναι ο αποχωρισμός τόσο για τη μητέρα όσο και για το παιδί, Διευκολύνουν οι συνθήκες φύλαξης τη διατήρηση των οικογενειακών δεσμών, Ποιες είναι οι δυνατότητες για όσα παιδιά στερούνται τη μητρική παρουσία και ζουν μόνο εκτός φυλακής, όταν μάλιστα αυτά τα παιδιά δεν έχουν τον άλλο γονέα ή άλλους συγγενείς που να τα φροντίζουν;

Οι παραπάνω σκέψεις είναι δύσκολο να απαντηθούν και μάλλον δεν έχουν μόνο μία απάντηση. *Γιατί* είναι μεν σημαντικός ο σύνδεσμος μητέρας παιδιού αλλά είναι κατάλληλο το περιβάλλον της φυλακής για την ανατροφή του παιδιού; *Γιατί* είναι σημαντικό το επισκεπτήριο για την υποστήριξη των σχέσεων μητέρας – παιδιού αλλά είναι κατάλληλος ο χώρος και οι συνθήκες του επισκεπτηρίου για να έρθουν κοντά η μητέρα και το παιδί της; Οι σημερινές συνθήκες κράτησης των γυναικών μητέρων μικρή σημασία έχουν δώσει σε αυτό το μεγάλο πρόβλημα. Οι συνθήκες του επισκεπτηρίου δεν ευνοούν τη διατήρηση ή την αναθέρμανση των σχέσεων μητέρας – παιδιού. Η μητρότητα θα πρέπει να οδηγεί στην εφαρμογή εναλλακτικών μέτρων κράτησης σε όσες περιπτώσεις είναι δυνατόν. Σε όσες δε περιπτώσεις ο εγκλεισμός είναι επιβεβλημένος τότε για τη διευκόλυνση της συμφιλίωσης κράτησης και οικογενειακής ζωής προτείνεται η εφαρμογή προγραμμάτων παρέμβασης μέσα στη φυλακή για τη διατήρηση της επαφής γυναίκας – παιδιού, όπως: η δωρεάν μεταφορά των παιδιών στις φυλακές, η διαμόρφωση ιδιαίτερου χώρου επισκεπτηρίου παιδιών και συζύγων, η οικογενειακή συμβουλευτική και ενίσχυση, η ίδρυση σώματος οικογενειακού μεσολαβητή.

Το πρόβλημα της ουσιοεξάρτησης των γυναικών είναι μείζονος σημασίας. Μεγάλο ποσοστό των γυναικών που βρίσκονται στις φυλακές, όπως προκύπτει από τα στοιχεία, έχει καταδικαστεί για παραβάσεις που σχετίζονται με τα ναρκωτικά. Στην ετήσια έκθεση του έτους 2006 το Ευρωπαϊκό Κέντρο Παρακολούθησης Ναρκωτικών και Τοξικομανίας υπογραμμίζει ότι η κατανόηση των διαφορών των φύλων ως προς τις συμπεριφορές που συνδέονται με τα ναρκωτικά είναι ζωτική προϋπόθεση για την ανάπτυξη ουσιαστικών απαντήσεων και ότι η εξασφάλιση ισότιμης πρόσβασης σε υπηρεσίες και η ευαισθησία ως προς τα θέματα φύλου στις υπηρεσίες είναι δύο θέματα κλειδιά για την ανάπτυξη μέριμνας υψηλού επιπέδου στον τομέα αυτό. Στη ζοφερή ελληνική πραγματικότητα βήμα σύγχρονης και πολιτισμένης πολιτικής για τις γυναίκες εξαρτημένες κρατούμενες αποτελεί το πρόγραμμα «*En δράσει*» το οποίο υλοποιείται από το ΚΕΘΕΑ και το οποίο είναι σχεδιασμένο ώστε να ανταποκρίνεται στις ιδιαιτερότητες των κρατούμενων χρηστών γυναικών.

Αναφορικά με την υποστήριξη των αποφυλακισμένων γυναικών ακολουθείται μία παλαιομοδίτικη πολιτική χωρίς όραμα και φαντασία η οποία δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις προσδοκίες των γυναικών. «Που θα βρω δουλειά με τη ρετινιά;» Η Αθηνά κρατούμενη στον Ελαιώνα η οποία πρόκειται σε λίγο να αποφυλακιστεί εξομολογείται. «Περιμένω να βγω και αυτό που κυριαρχεί είναι το αίσθημα του φόβου, παρά το αίσθημα της χαράς. Κοντεύω τέσσερα χρόνια μέσα, δεν ξέρω, μπορεί να έχω ιδρυματοποιηθεί, αλλά φοβάμαι να βγω έξω. Το πρώτο πράγμα που πρέπει να κάνω, να βρω δουλειά, φαντάζει τεράστιο στα μάτια μου: ούτε για καθαρίστρια δεν πρόκειται να με πάρουν. Που θα βρω δουλειά έχοντας τη ρετινιά της φυλακής πάνω μου;»³⁰ Η γυναίκα κρατούμενη έρχεται στη φυλακή με ένα χαμηλό προσόντων βιογραφικό. Το βιογραφικό αυτό δεν εμπλουτίζεται κατά τη διάρκεια της κράτησής της δεδομένου ότι οι ευκαιρίες απόκτησης δεξιοτήτων, αναβάθμισης προσόντων αλλά και οι δυνατότητες επιμόρφωσης, επαγγελματικής εξειδίκευσης είναι πολύ λίγες και αν ακόμη υπάρξουν –αποσπασματικά και με περιοδικό χαρακτήρα στο πλαίσιο κυρίως ευρωπαϊκών προγραμμάτων– αναπαράγουν τις ισχύουσες κοινωνικές αναπαραστάσεις για το γυναικείο φύλο και δίνουν έμφαση στην ενίσχυση των παραδοσιακών στερεοτυπικών ρόλων του φύλου. Επίσης, οι δυνατότητες εκπαίδευσης είναι μικρής εμβέλειας. Όλα αυτά αν προστεθούν σε συσσωρευμένα προ-

βλήματα που έχει η γυναίκα κρατούμενη όπως η ουσιοεξάρτηση, η ιδρυματοποίηση από την πολυμνη παρουσία της στη φυλακή σε συνδυασμό με το στίγμα της καταδίκης, τις σημερινές συνθήκες εργασίας και τα αυξημένα ποσοστά ανεργίας των γυναικών θέτουν την γυναίκα αποφυλακισμένη εκτός εργασιακού ανταγωνισμού.

Η προετοιμασία για την αποφυλάκιση ένα μέτρο το οποίο κατά κόρον εφαρμόζεται στο εξωτερικό μπορεί να εντοπίσει τους παράγοντες της δυσκολίας της επανένταξης και να συμβάλλει στην άρση των δυσκολιών. Οι νέοι φορείς της επανένταξης των κρατουμένων τόσο η *ΕΠΑΝΟΔΟΣ* Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου το οποίο λειτουργεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης³¹ όσο και οι Υπηρεσίες Κοινωνικής Αρωγής³² μπορούν να επεξεργασθούν ένα πλαίσιο για την ομαλή επανένταξη των υπό αποφυλάκιση γυναικών το οποίο να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες τους και να διασφαλίζει τους όρους της ομαλής επανένταξής τους.

Για τη σημερινή εποχή όπου η κοινωνική συνοχή αποτελεί ευκτέο και ζητούμενο η αντεγκληματική πολιτική φαίνεται να δοκιμάζει τα όρια της και την αντοχή της σε συνθήκες νομοθετικού και πολιτικού περιβάλλοντος χωρίς γνώμονα και πυξίδα και με όρους φτώχειας, ανεργίας και εγκληματικότητας. Το «φύλο» ας αποτελέσει νέο παράγοντα προσανατολισμού και αναπλαισίωσης των δεδομένων.

Σημειώσεις

1. Διευκρινίζεται ότι, ως αντεγκληματική πολιτική ορίζεται το σύνολο των μεθόδων και διαδικασιών πρόληψης και απάντησης στο έγκλημα. Ο τρόπος της διάρθρωσης των μέτρων της αντεγκληματικής πολιτικής εξαρτάται από το χαρακτήρα της κοινωνίας (πολιτικό, πολιτισμικό κλπ) αλλά και από τον τρόπο διαχείρισης των προβλημάτων της. Για την προβληματική γύρω από ζητήματα αντεγκληματικής πολιτικής β. το έργο του Ν. Κουράκη (επιμ.), *Αντεγκληματική Πολιτική*, I, II, III, IV, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1994-2000.
2. Μ. Βρετανία μελέτες του Home Office (2000, 2001).
3. Περισσότερα για την ερμηνεία της γυναικείας εγκληματικότητας βλ. Ε. Αποσπόρη «Εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου», στο: Ν. Κουράκης, (επιμ.-προλεγόμενα), *Έμφυλη Εγκληματικότητα. Ποινική και Εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου*, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2009.
4. F. Heidensohn, "Gender and Crime", *The Oxford Handbook of Criminology*, 3rd ed, Oxford 2002, pp.491-523.
5. Βλ. περισσότερα σε Φ. Μπλιώνη «Ενδοοικογενειακή βία: Η γυναίκα θύμα», στο: Ν. Κουράκης, (επιμ.-προλεγόμενα), *Έμφυλη Εγκληματικότητα*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2006 σ.σ. 279-428, *ιδία*, σελ. 381 επ. όπου και οι εκεί παραπομπές. Για δε την πολλή ενδιαφέρουσα επιδημιολογική έρευνα για την ενδοοικογενειακή κακοποίηση των γυναικών βλ. σε Β. Αρτινοπούλου, *Ενδοοικογενειακή κακοποίηση γυναικών*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2006.
6. Σε ΚοNB, τ. 50, σ.σ. 21-54.
7. Βλ. σχετικά «Δυο φορές θύματα οι γυναίκες» σε «Σωματέμποροι, καταδίκες χωρίς αντίκρισμα. Σε διάστημα τριών χρόνων, από τους 284 που συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν πρωτοδίκως, μόνον δύο εκτίουν ποινή φυλάκισης», *Καθημερινή*, 25/2/2007
8. Βλ. σχετικά Ε. Αποσπόρη «Εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου», στο: Ν. Κουράκης, (επιμ.-προλεγόμενα), *Έμφυλη Εγκληματικότητα. Ποινική και Εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου*, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006 σ.σ. 31-79 *ιδία* σελ. 57 επ. όπου και οι σχετικές αναφορές στις ποιοτικές διαφοροποιήσεις του τρόπου διάπραξης των εγκλημάτων ανδρών και γυναικών.

9. E.D. Leonard, «Ενδοοικογενειακή βία: Πότε τα θύματα γίνονται δράστες;», ομιλία η οποία παρουσιάστηκε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο στις 22/5/2007, κείμενο πολυγραφημένο στα χέρια της γράφουσας.
10. D. Steffensmeider – E. Allan, "The nature of Female Offending: Patterns and Explanation", in: Ruth T. Zaplin (ed.), *Female offenders: Official Perspectives and Effective Interventions*, Gaithersburg, MD: Aspen, 1998.
11. Ε. Βαρίκα, *Με διαφορετικό πρόσωπο. Φύλο, διαφορά και οικουμενικότητα*, εκδ. Κατάρτι, 2000.
12. K. Mckinnon, *Toward a feminist Theory of the state*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1991.
13. Βλ. περισσότερα σε Κ. Αβράμ, *Εξαναγκασμός συζύγου εις παρά φύσιν ασέλγειαν*, ΕΕΝ, 1976, σ.σ. 505-506.
14. Η. Mannheim, *Comparative Criminology*, London Routledge & Kegan Paul, 1965. Το θέμα ακόμη και σήμερα είναι εξαιρετικά επίκαιρο βλ. σχετικά C. Rinnick «Έχει φύλο η επιστήμη; Φεμινιστική θεωρία της επιστήμης και γιατί οι (άντρες) επιστήμονες πρέπει να προσέχουν », Φεμινιστικές παρεμβάσεις στις σύγχρονες επιστήμες: μωσαϊκό παραδειγμάτων, Επιστημονική σειρά ΘΕ.ΦΥΛ.ΙΣ, εκδ. ΕΚΠΑ & Πρόγραμμα σπουδών για θέματα Φύλου και Ισότητας, Αθήνα 2008.
15. Βλ. *Έμφυλη εγκληματικότητα, ό.π. ιδία*, σ.σ. 81-365.
16. Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, *ιδία* σ.σ. 263-264.
17. Οι δείκτες αυτοί αφορούν: α) την εικόνα των γυναικών θυμάτων (ποσοτική και ποιοτική καταγραφή), β) την εικόνα των ανδρών – δράστων, γ) την υποστήριξη των θυμάτων, δ) τα ειδικότερα μέτρα για τον άνδρα – δράστη, ε) την εκπαίδευση των επαγγελματιών και εθελοντών για τη συνέργεια και συμπληρωματικότητα των υπηρεσιών, στ) τα κρατικά μέτρα νομοθετικά και πολιτικά μέτρα για τη μείωση της ενδοοικογενειακής βίας και ζ) την αξιολόγηση με βάση τους δείκτες.
18. Το Εθνικό Παρατηρητήριο αποτελείται από θεσμικούς φορείς αρμόδιους για θέματα ισότητας όπως τη Γενική Γραμματεία Ισότητας και το Κέντρο Ερευνών για θέματα Ισότητας και από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που συμμετέχουν στο «Δίκτυο για την καταπολέμηση της ανδρικής βίας κατά των γυναικών».
19. Βλ. περισσότερα σε Μ. Στρατηγάκη, *Το φύλο της κοινωνικής πολιτικής*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2006 *ιδία* σ.σ. 151-164. Επίσης για τη συμβουλευτική των γυναικών βλ. Λ. Τατά-Αρσέλ, Μ. Χαρίτου-Φατούρου, Θ. Αδαμάκη (επιμ.), *Καταργώντας τα εμπόδια. Συμβουλευτική και ενδυνάμωση γυναικών*, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2008.
20. Για την αναπαράσταση του εγκληματικού φαινομένου στην κινηματογραφία και τη χρησιμότητά της στην εγκληματολογική θεωρία και έρευνα βλ. άρθρο της γράφουσας «Έμφυλες αναπαράσεις της εγκληματικότητας στον κινηματογράφο» σε www.theartofcrime.gr.
21. Ειδικότερα σε Ε. Στεφανή «Γυναικεία σεξουαλικότητα και φυλακή στον ελληνικό εμπορικό κινηματογράφο: Το παράδειγμα της Στεφανίας», στο: Α. Κουκουτσάκη (εισαγωγή - επιμ.), *Εικόνες φυλακής*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2006.
22. *ό.π.*
23. *ό.π.* σελ. 12 η εκεί αναφερόμενη έκθεση 2007/2116.
24. Ειδικότερα σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης την 16η Οκτωβρίου 2008 κρατούνταν στο Κατάστημα Κράτησης Διαβατών Θεσσαλονίκης 37 κρατούμενες (εκ των οποίων 5 αλλοδαπές και 32 ημεδαπές), στο Κατάστημα Κορυδαλλού 229 (εκ των οποίων 95 αλλοδαπές και 134 ημεδαπές), στη Νεάπολη 11 (6 αλλοδαπές και 5 ημεδαπές) και στο κατάστημα των Θιβών οι περισσότερες γυναίκες κρατούμενες 467 (181 αλλοδαπές και 286 ημεδαπές).

25. «Είμαστε άνθρωποι – κρατούμενοι. Άνθρωποι, λέω», *www.enet.gr*.
26. «Θήβα οι φυλακές της ντροπής» *www.enet.gr*. Επίσης για τον αναλυτικό σχολιασμό των διεκδικήσεων και την ανταπόκριση του Υπουργείου Δικαιοσύνης βλ. Κ. Κοσμάτου «Οι πρόσφατες εξεγέρσεις στις ελληνικές φυλακές. Τα αιτήματα των κρατουμένων και η απάντησή τους από το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Παρατηρήσεις στις διατάξεις του Γ' Κεφαλαίου του Ν. 3727/2008 σχετικά με τα μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στα καταστήματα κράτησης», *ΠοινΔικ 12/2008*, (έτος 11ο) σελ. 1509 – 1517.
27. Τα στοιχεία έχουν αντληθεί από την έκθεση Απριλίου 2008 του London King's College International Centre for prison Studies "*International profile of women's prisons*" στα χέρια της γράφουσας.
28. Βλ περισσότερα σε Ν. Κουράκη (επιμ.) *Έμφυλη Εγκληματικότητα. Ποινική και Εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου, ίδια, σ.σ. 585-587*.
29. «Να σταματήσει ο Βιασμός», *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 6/3/2009. Επίσης για το ίδιο θέμα «Ίδου το ελληνικό εξηρές του μεσονυχτίου, *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 6/3/2009, «Να μπει τέρμα στο βιασμό των κολλικών ελέγχων», *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 23/3/2009.
30. «Πού θα βρω δουλειά με τη ρετινιά;», *www.enet.gr*.
31. Η *ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΝΠΙΔ* του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που συστάθηκε με το ΠΔ 330/2003 (ΦΕΚ α'256) και συγκροτήθηκε σε σώμα με τη με αρ. 121210/07 απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης έχει κύρια αρμοδιότητα την επαγγελματική κατάρτιση, οικονομική συμπαράσταση, προετοιμασία και προώθηση της εν γένει κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων και αποφυλακισομένων.
32. Οι Υπηρεσίες Κοινωνικής Αρωγής επικουρούν και εποπτεύουν: α) αυτούς που καταδικάζονται με αναστολή εκτέλεσης της ποινής υπό επιτήρηση (αρ. 100 ΠΚ), β) όσους καταδικάζονται σε ποινή η οποία έχει μετατραπεί σε υποχρέωση παροχής κοινωφελούς εργασίας (αρ. 82 Π.Κ) και γ) εκείνους που απολύονται υπό όρους (αρ. 105 επ. Π.Κ).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αβράμ Κ., (1976), *Εξαναγκασμός συζύγου εις παρά φύσιν ασέλγειαν*, ΕΕΝ, σ.σ. 505- 506.
- Αποσπόρη Ε., (2009), «Εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου», στο Ν. Κουράκης (επιμ.), *Έμφυλη Εγκληματικότητα. Ποινική και Εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου*, σ.σ. 33-81, Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Σάκκουλα.
- Αρτινοπούλου Β., (2006), *Ενδοοικογενειακή κακοποίηση γυναικών*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βαρίκα Ε., (2000), *Με διαφορετικό πρόσωπο. Φύλο, διαφορά και οικουμενικότητα*, Αθήνα: Κατάρτι.
- Heidensohn F., (2002), "Gender and Crime" *The Oxford Handbook of Criminology*, 3rd ed., p.p. 491-523, Oxford.
- Κοσμάτος Κ., (2008), «Οι πρόσφατες εξεγέρσεις στις ελληνικές φυλακές. Τα αιτήματα των κρατουμένων και η απάντησή τους από το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Παρατηρήσεις στις διατάξεις του Γ' Κεφαλαίου του Ν. 3727/2008 σχετικά με τα μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στα καταστήματα κράτησης», *ΠοινΔικ 12/2008*, (έτος 11ο):1509-1517.
- Κουράκης Ν. (επιμ), (1994-2000), *Αντεγκληματική Πολιτική*, I, II, III, IV, Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Σάκκουλα.

- Leonard E.D., (2007), Ενδοοικογενειακή βία: Πότε τα θύματα γίνονται δράστες;», Ομιλία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 22/5/2007.
- Μηλιώνη Φ. (2009) «Ενδοοικογενειακή βία: Η γυναίκα θύμα», στο Ν. Κουράκης (επιμ.), *Έμφυλη Εγκληματικότητα. Ποινική και Εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου*, σ.σ. 279-428, Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Σάκκουλα.
- Mannheim H., (1965), *Comparative Criminology*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Mckinnon K., (1991), *Toward a feminist Theory of the state*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Pinnick C., (2008), «Έχει φύλο η επιστήμη; Φεμινιστική θεωρία της επιστήμης και γιατί οι (άντρες) επιστήμονες πρέπει να προσέχουν», *Φεμινιστικές παρεμβάσεις στις σύγχρονες επιστήμες: μωσαϊκό παραδειγμάτων*, Επιστημονική σειρά ΘΕ.ΦΥΛ.ΙΣ, εκδ. ΕΚΠΑ & Πρόγραμμα σπουδών για θέματα Φύλου και Ισότητας, Αθήνα.
- Steffensmeider D. – Allan E., (1998), "The nature of Female Offending: Patterns and Explanation", in: Ruth T. Zaplin (ed.), *Female offenders: Official Perspectives and Effective Interventions*, Gaithersburg, MD: Aspen.
- Στεφανή Ε., (2006), «Γυναικεία σεξουαλικότητα και φυλακή στον ελληνικό εμπορικό κίνηματογράφο: Το παράδειγμα της Στεφανίας», στο: Α. Κουκουτσάκη, *Εικόνες φυλακής*, Αθήνα: Πατάκης.
- Στρατηγάκη Μ., (2006), *Το φύλο της κοινωνικής πολιτικής*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Συκιώτου Α., (2009), «Έμφυλη εγκληματικότητα: Μια απόπειρα κριτικής προσέγγισης», στο: Ν. Κουράκης (επιμ.), *Έμφυλη Εγκληματικότητα. Ποινική και Εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου*, σ.σ. 81-365, 2η έκδ. Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Σάκκουλα.
- Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., (2006), *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Τατά-Αρσέλ Λ., Χαρίτου-Φατούρου Μ., Αδαμάκη Θ. (επιμ.), (2008), *Καταργώντας τα εμπόδια. Συμβουλευτική και ενδυνάμωση γυναικών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.